ÉLETUTAK A TUDÁS JEGYÉBEN

A HAYNALD-CSALÁD NEMZEDÉKEI A 19. SZÁZADI MAGYARORSZÁGON

TOMORI PÁL FŐISKOLA
TOMORI FOR TOMORROW

MTÜ KONFERENCIA, TOMORI PÁL FŐISKOLA, 2026.11.17.

LAKATOS ANDOR (PHD), FŐISK. TANÁR (TPF), LEVÉLTÁRVEZETŐ (KFL),

A 19. SZÁZAD A TUDOMÁNY SZÁZADA

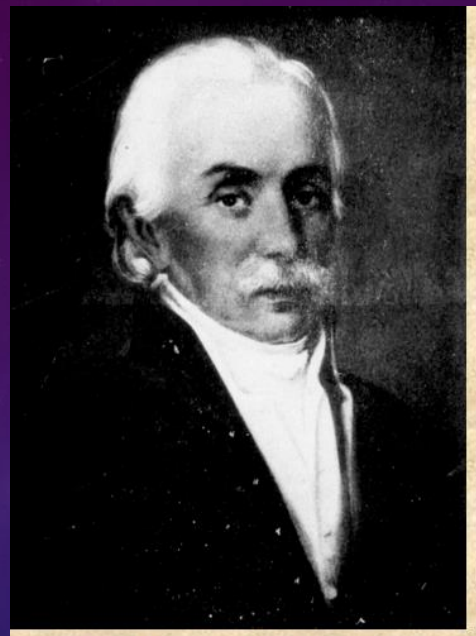
- Nem csupán új ismeretek, hanem a tudományos gondolkodás igényének és szeretetének terjedése, ill. ezzel összefüggésben az iskolarendszer és a tudományos intézmények jelentős fejlődése
- Intézményesült kutatási rendszer, fontos tudományos áttörések, látványos változások a társadalom és a környezet életében, a tudás „demokratizálódása”
- Mi volt a változások hátterében? Intézményes-szervezeti válaszok helyett mikrotörténet-családtörténet
- Az elkötelezett, hivatásszerűen végzett tevékenységek hátterében fontos családi minták, hagyományok

TÉMAVÁLASZTÁS, FORRÁSOK

Ki volt Haynald?

- A magyar egyház látható feje *(Andrássy Gyula)*
- A szolgálni kívánó hierarchia első hírnöke *(Fraknói Vilmos)*
- A 19. sz-i Magyarország legnagyobb főpapja *(Adriányi Gábor)*
- 19. sz-ban szinte mindenki ismerte nevét, a 20. sz-ban szinte elfeledték

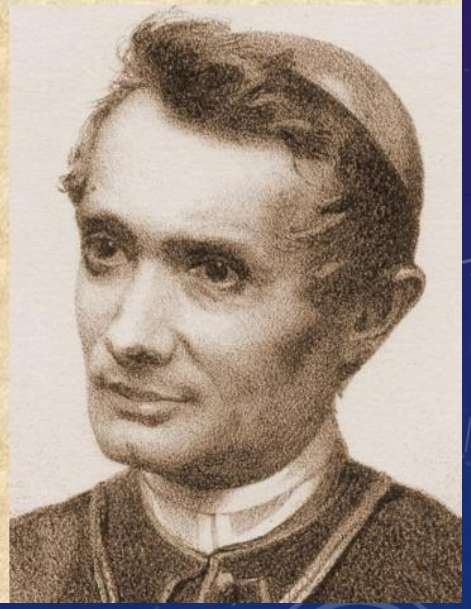

Két évszázad, hat nemzedék áttekintése...

- Az édesapa, Haynald István (1773-1754) és híres fia, Haynald Lajos (1816-1891) naplójára, levelezésére
- Továbbá sajtóközlésekre és publikált életrajzi adatokra építve
- Jó lehetőségek a családkutatáshoz

A HAYNALD-CSALÁD NEMZEDÉKEI

A családfa jellemzői – ősök emlékezete és/vagy értékteremtés?

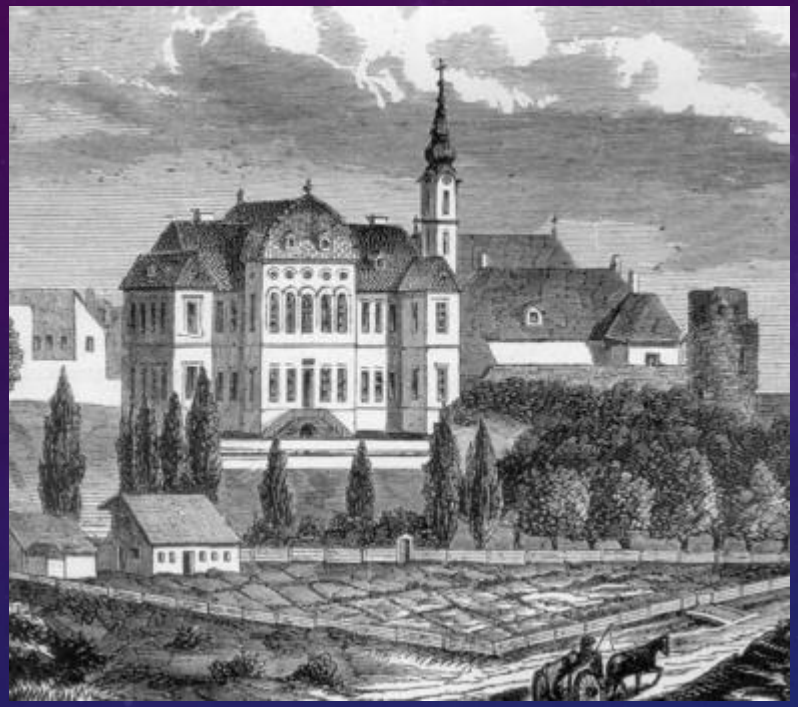
- Ki-ki teremtse meg saját értékét, és ne a múltból kölcsönözze azt át a jelenbe... (írta Haynald érsek atyjára hivatkozva a család múltját kutató-méltató Thaly Kálmánnak)
- Polgári értékrend (kötelességtudat, takarékosság, szorgalmas munka)
- Tudás alapú érvényesülés (nem csak kötelező-, hanem önkéntes tanulmányok, nyitottság, nyelvismeret, európai jártasság)
- Jellemző a szellemi-értelmiségi foglalkozás és a tudós attitűd (önképzés, kutatások, publikációk)
- Folyamatos a papi-szerzetesi hivatások jelenléte (itt is „tudós-pap” jellegzetességekkel)

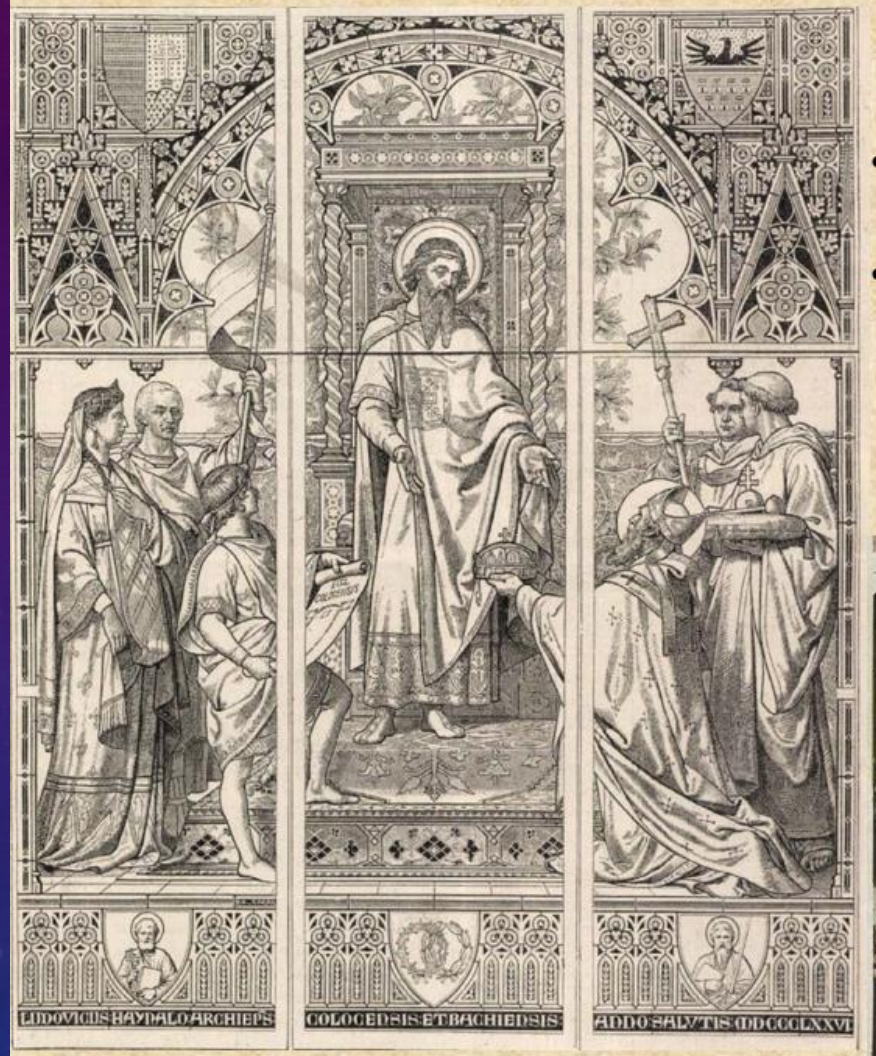
Haynald János Pál (1709-1781. Pest, ház az Ötpacsirta utcában, a Józsefvárosban)									
Haynald György (1752 Pest-1799.03.28. Pásztó) Leffler Magdolna (kb. 1746-1828.10.26. Szentiványi) H. 1773.01.25. Pásztó					**Haynald Antal** tábori káplán Ferdinánd főherceg lovas ezredében (1823)		Hayn. Erzsébet Rottenpiller Gáspár	Haynald Borbála Saitz Gábor	
HAYNALD ISTVÁN (1773.12.19. Pásztó-1854. Szécsény) házitanító, titkár I. Benke Franciska +1810 H. 1809 II. **Jüttner Franciska** (1793.03.04. Vác-1875. Szécsény) H. 1812.10.26. Vác			Haynald Jozefa 1776.04.01. Gyöngyös-? H. 1795.10.25. Kis-Terennye Kussányi József		(Haynald Imre) 1776.10.04. Pásztó-1783.10.04.		(Haynald Ferenc) Élt 8 napot.	**Haynald János** 1787. Pásztó-1827. Kerecsend (plébános, majd Líceumi tanár Egerben)	
(Haynald István) 1813.11.05.-1814.03.04. Vác	Haynald Amália 1814.12.07. Szécsény-1892 I. Jochmann Sámuel 1832. II. **Stockinger** Tamás orvos, egyetemi tanár	**HAYNALD LAJOS** 1816.10.03. Szécsény-1891.07.04. Kalocsa, bíboros, érsek, botanikus	(Haynald István) 1818.07.25. - 1819.10.11.	Haynald István 1820.07.05. -1892.05.29 Prandtner Krisztina 1830-1893 H. 1850 mérnök	Haynald Mária 1822.07.30. Szécsény-1907.12.06. Esztergom **Deszáth** József kápt. számvevő	Haynald Teréz 1825.01.07. Vác-1915.09.02. Szécsény **Velics** Antal 1822-1859 ügyvéd H. 1851.05.05. Szécsény		Haynald Károly 1826.12.13.-1856.01.08. Szécsény gazdász végzettség	(Haynald Zsigmond) 1828.12.24. Pest-1830.09.21.
Stockinger Ferenc 1848-1906 Nichols Mária diplomata	Stockinger Eugénia Szántay Adolf	Stockinger Borbála Alkér Emil	Deszáth Géza Bohniczky Amália gazdatiszt (börtön!)	Deszáth Lajka Ludovika Munkácsy Károly	Deszáth Mária Legény János	(Deszáth Gyula)	**Velics László** 1852-1923 jezsuita, művészet-történész	Velics Lajos 1857-1917 Messala Edit 1868-1926 H. 1887 diplomata	Velics Antal 1855-1915 Bencsik Sára 1855-1893 orvos, nyelvész orientalista
(indiai gyűjt. iparmüv. kiállítás Bp-en)				Munkácsy Kálmán 1866-1901 újságíró			Velics László 1890-1953 diplomata	Velics Lajos Antal 1887-1940 diplomata	**Velics Antónia** irgalmas rendi apáca

Haynald János Pál (1709-1781. Pest, ház az Ötpacsirta utcában, a Józsefvárosban)

Haynald György (1752 Pest-1799.03.28. Pásztó) Leffler Magdolna (kb. 1746-1828.10.26. Szentivány) H. 1773.01.25. Pásztó					**Haynald Antal** tábori káplán Ferdinánd főherceg lovas ezredében (1823)		Hayn. Erzsébet Rottenpiller Gáspár	Haynald Borbála Saitz Gábor
HAYNALD ISTVÁN (1773.12.19. Pásztó-1854. Szécsény) házitanító, titkár I. Benke Franciska +1810 H. 1809 II. **Jüttner Franciska** (1793.03.04. Vác-1875. Szécsény) H. 1812.10.26. Vác			Haynald Jozefa 1776.04.01. Gyöngyös-? H. 1795.10.25. Kis-Terennye Kussányi József		(Haynald Imre) 1776.10.04. Pásztó-1783.10.04.		(Haynald Ferenc) Élt 8 napot.	**Haynald János** 1787. Pásztó-1827. Kerecsend (plébános, majd Líceumi tanár Egerben)
(Haynald István) 1813.11.05.-1814.03.04. Vác	Haynald Amália 1814.12.07. Szécsény-1892 I. Jochmann Sámuel 1832. II. **Stockinger** Tamás orvos, egyetemi tanár	**HAYNALD LAJOS** 1816.10.03. Szécsény-1891.07.04. Kalocsa, bíboros, érsek, botanikus	(Haynald István) 1818.07.25. - 1819.10.11.	Haynald István 1820.07.05. -1892.05.29 Prandtner Krisztina 1830-1893 H. 1850 mérnök	Haynald Mária 1822.07.30. Szécsény-1907.12.06. Esztergom **Deszáth** József kápt. számvevő	Haynald Teréz 1825.01.07. Vác-1915.09.02. Szécsény **Velics** Antal 1822-1859 ügyvéd H. 1851.05.05. Szécsény	Haynald Károly 1826.12.13.-1856.01.08. Szécsény gazdász végzettség	(Haynald Zsigmond) 1828.12.24. Pest-1830.09.21.
Stockinger Ferenc 1848-1906 Nichols Mária diplomata	Stockinger Eugénia Szántay Adolf	Stockinger Borbála Alkér Emil	Deszáth Géza Bohniczky Amália gazdatiszt (börtön!)	Deszáth Lajka Ludovika Munkácsy Károly	Deszáth Mária Legény János	(Deszáth Gyula)	**Velics László** 1852-1923 jezsuita, művészet-történész	Velics Lajos 1857-1917 Messala Edit 1868-1926 H. 1887 diplomata	Velics Antal 1855-1915 Bencsik Sára 1855-1893 orvos, nyelvész orientalista
(indiai gyűjt. iparműv. kiállítás Bp-en)				Munkácsy Kálmán 1866-1901 újságíró			Velics László 1890-1953 diplomata	Velics Lajos Antal 1887-1940 diplomata	**Velics Antónia** irgalmas rendi apáca

A SZÜLŐI HÁZ SZÉCSÉNYBEN

A családi otthon

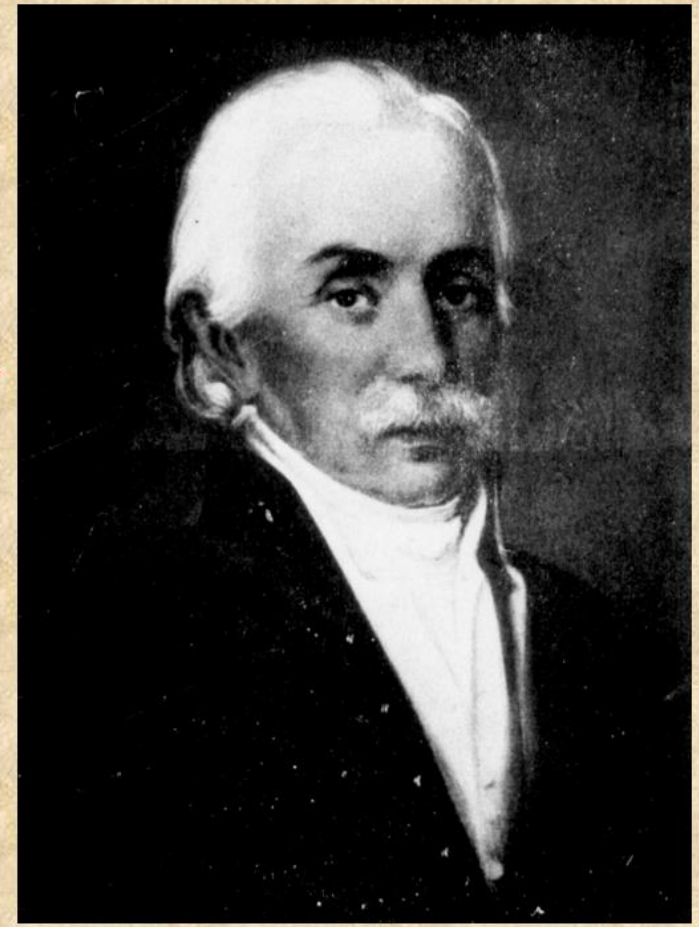
- A szécsényi családi ház sokszor befogadta a visszatérőket…
- Votivkirche üvegablak, Bécs, 1876-1879, Rieser Mihály kartonja, Szent István és a Haynald-család magyaros köntösben

- A kezdetek: az apa több nemzedéken át házitanító a Forgách grófok kastélyában
- A nőnevelést szolgáló „hármas intézmény” (óvoda, elemi, ismétlő iskola) alapítása 80 ezer forintból, édesanyja 80. születésnapjára, irgalmasnővérek gondozásában

A HAYNALD SZÜLŐK

Az apa, Haynald István (1773-1854)

- Képzettség: pozsonyi jogakadémia, latin, német, francia nyelvtudás
- Foglalkozás: vármegyei szolgálat, majd házitanító a gróf Forgách családnál
- Kedvtelés: „botanizálás”, csillagászat, szőlő-termesztés, borászkodás
- Jó gazda, gondosan taníttatja gyermekeit (naplót vezet róluk)

Az anya, Jüttner Franciska (1793-1875)

- Szelíd, derült kedélyű
- Német anyanyelv
- Haynald tőle örökölte „szívét”, érzelem-gazdagságát és külső tulajdonságait (magas termet, finom arcvonások, szőke haj)

NEVELÉS, ISKOLÁK, ELITKÉPZŐ INTÉZMÉNYEK

A régi egyetem tere Bécsben, jezsuita a templommal

Tanulmányok

1829: Hatodik gimnáziumi év Esztergomban
1830: tizennégy évesen felveszik az esztergomi egyházmegye papnövendékei közé, Pozsony (Emericanum) 1831: Nagyszombat (Marianum) 1833: Bécs (Pázmáneum) teológiai tanulmányok 1837: Bécs (Augustineum) 1840: teológiai doktorátus, 1841-ben tér haza

Az ifjú Haynald

- Korán munkához szoktatták
- Négy évesen: betűvetés
- Öt évesen: elemi iskola
- Hat évesen: első vizsga
- Hét évesen: latin nyelvleckék kezdete
- Nyolc évesen: gimnázium kezdete, zongoraleckék Vácott
- Két tanév a váci, három a pesti piaristáknál

TUDÁSVÁGY

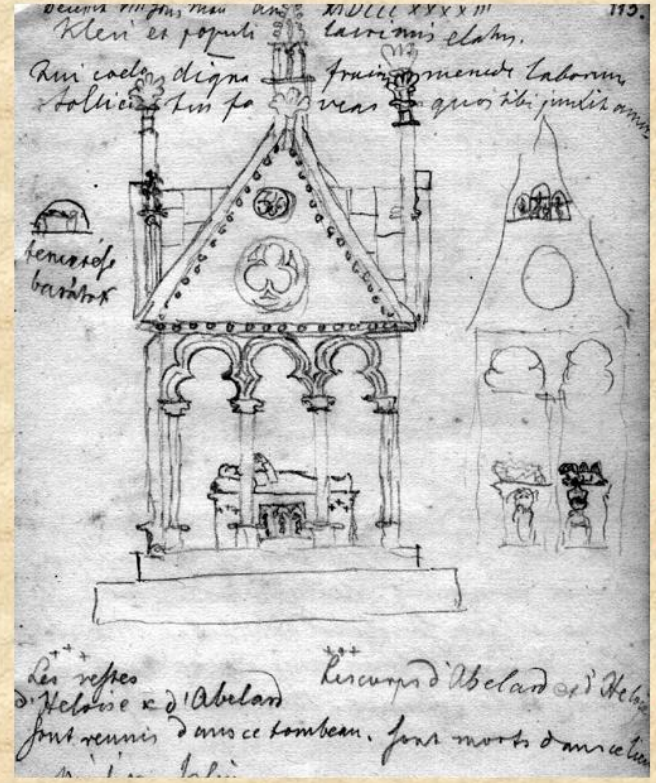

Az Augustinerkirche, és a Burg Bécsben

Önkéntes tanulmányok a bécsi években:

- olasz, francia, angol nyelvi tanulmányok (autodidakta módon)
- csillagászat, magyar köz- és magánjog (az egyetemen)
- botanika a császári növénytani intézetben
- süketnémák oktatásának tanulmányozása
- a császári udvar közelsége

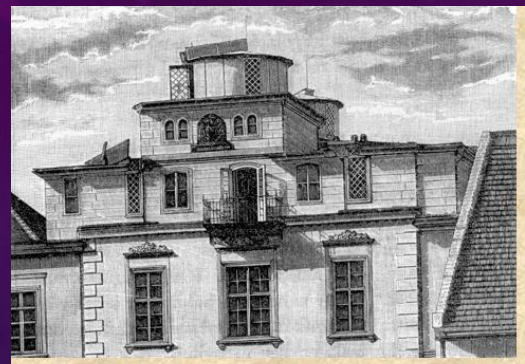

Az első nagy európai utazás

- Időpont: 1846. május-július
- Fontosabb állomások : Bécs, Linz, Salzburg, München, Augsburg, Ulm, Stuttgart, Strassburg, Freiburg, Tübingen, Karlsruhe, Heidelberg, Mannheim, Frankfurt, Antwerpen, Brüsszel, Ostende, London, Párizs
- Útinaplót vezet (240 o.)
- Híres teológusokat, tudósokat, politikusokat keres fel (Görres, Hefele, Dupanloup, Stassart, Daniel O'Connel, Montalambert)
- Tapasztalatok a szekularizáció, nyugati szellemi irányzatok terén

KIEMELT ÉRDEKLŐDÉSI TERÜLETEK

Haynald-obszervatórium, csillagda Kalocsán

- Erdélyi püspökként a Batthyáneum támogatója (új távcső-optika 1859-ben)
- 1877-ben Konkoly-Thege Miklóst keresi meg a kalocsai csillagda tervével
- Helyszín a jezsuiták gimnáziuma, P. Braun Károly SJ
- Cél: az oktatásba is bevonni a csillagászatot (megelőzte korát…)
- Nemzetközi viszonylatban közepes nagyságú, felszereltségű obszervatórium
- 1885-től P. Fényi Gyula SJ irányítja
- Elsősorban napvizsgálatok, protuberancia-észlelésből világhírnév
- 25 ezer forint építkezésre és eszközbeszerzésre (1878), 20 ezer forint a későbbi megrendelések, nyomtatványok, javítások, működés (1889-ig)
- Halála előtt egy nagyobb összegű alapítványt is tett a további folyamatos működés biztosítására

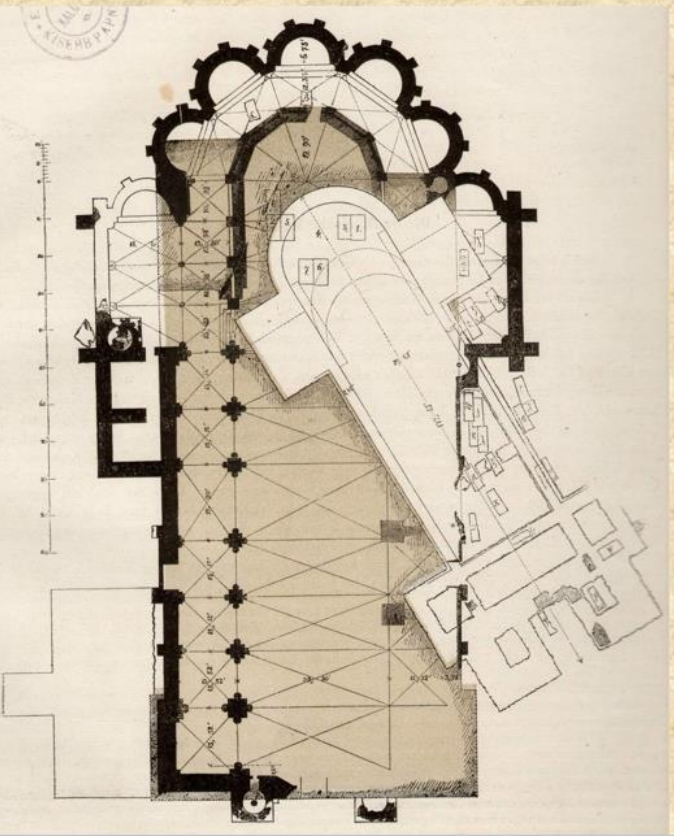
A családfa jellemzői – értékteremtés és/vagy értékörökítés?

- Haynald Lajos tudós-főpap imázsának és eredményeinek gyökerei a családból táplálkoztak (a csillagászat és a botanika is közös szenvedély volt az édesapával, Haynald Istvánnal, s az önképző tudós attitűd a befolyásos érsek esetében már komoly intézményes eredményeket hozott ld. MNM Növénytani Osztálya, Akadémia, Haynald-Obszervatórium Kalocsán)
- Haynald érsek ennek a tudós értékrendnek a képviselője, gyakorlatias megoldásokkal (pl. külügyi pályák, ajánlások, külföldi tanulmányok, jezsuiták preferálása, de sosem „házi munkatársakat” vagy állásokat kreált, saját lábon kellett megállni, a kéréseket alátámasztani stb.)
- A fokozott teljesítmények, nagy eredmények hátterében gyengébb fizikum (betegségekre való hajlam, „idegláz”, kevés életképes utód)

- A 19. sz. első felének jellemző természettudományos érdeklődési területei: csillagászat, botanika
- Igényes iskoláztatás, nagy figyelemmel (támogatás és ellenőrzés), „felelősei” a családfők
- Hangsúlyos a nyelvtudás, európai iskolázottság, a végén nyelvtudományos érdeklődés is előfordul

KIEMELT ÉRDEKLŐDÉSI TERÜLETEK

Régészeti, történeti érdeklődés

- Rómában, 1866-ban archeológia órákat látogat
- Kalocsai érsekként Henszlmann Imrét bízza meg a középkori emlékek feltárásával
- Henszlmann 1869-ben az akadémián is beszámol eredményeiről
- 1873-ban egy német nyelvű könyv Kalocsa, Bács és Bátmonostor középkori leleteiről
- 1880-ban, a Vatikáni Levéltár megnyitásakor Haynald elsőként ajánl nagyobb összeget a római magyar vonatkozású források feltárására
- Kapcsolatok Fraknói Vilmossal és a Vatikáni Levéltárral (erdélyi püspök kora óta), kutatói ajánlások
- Római évei idején felmerült a lehetőség, hogy Haynald legyen a levéltár igazgatója
- Kalocsai érsekként is szívesen fogadott történészeket-kutatókat (Marczali Henrik, Thallóczy Lajos)
- Városy Gyula támogatása, középkori közlemények a sematizmusokban

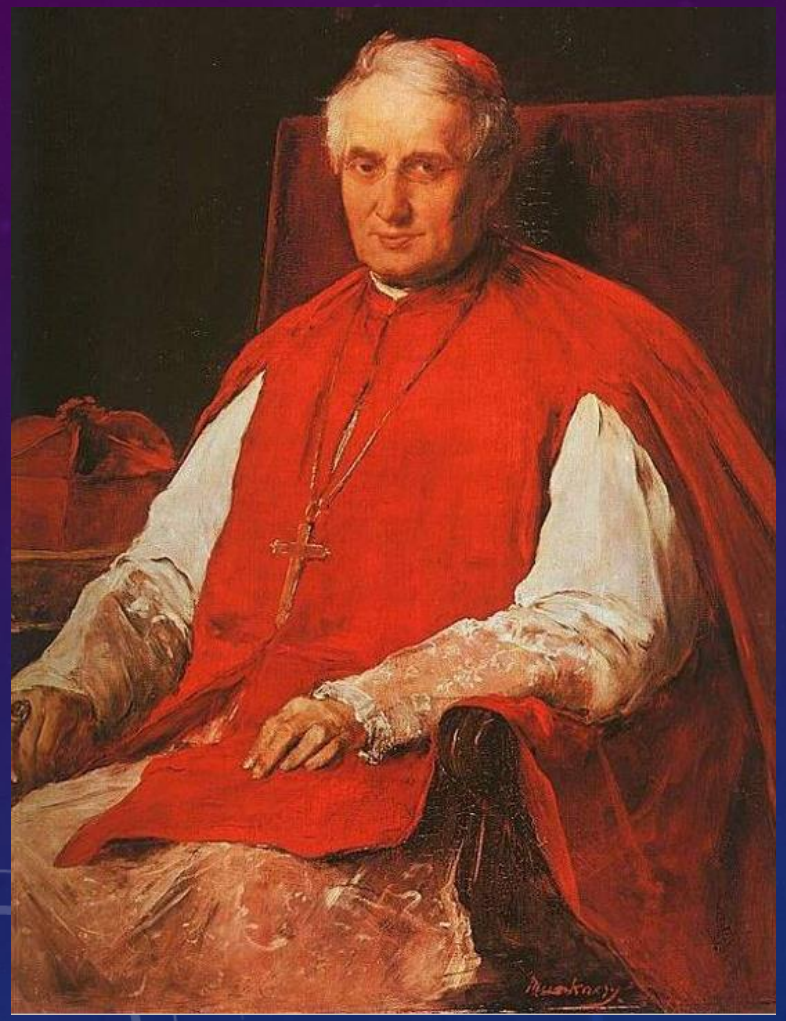
Herbarium Haynaldianum

- Első darabjait tíz évesen gyűjtötte, a gyűjtést haláláig folytatta (gyűjtő-utak csúcson 1855-1867)
- Több mint százezer lapos gyűjtemény (20% saját gyűjtés)
- A herbarium európai osztálya majdnem az összes akkor ismert fajt, egzotikus osztálya pedig az ismeretes genusok nagy részét tartalmazta
- Vásárlások-cserék majd 300 botanikussal
- 3 ezer kötetes, páratlan szakkönyvtár
- Halála után a Nemzeti Múzeumra hagyja, szekrényeivel és könyvtárával együtt, és alapítványával lehetővé teszi a növénytani osztály önálló működését-gondozását
- Haynald gyűjteménye ma a Természettudományi Múzeum egymillió lapos növénytárának még mindig 10 %-a

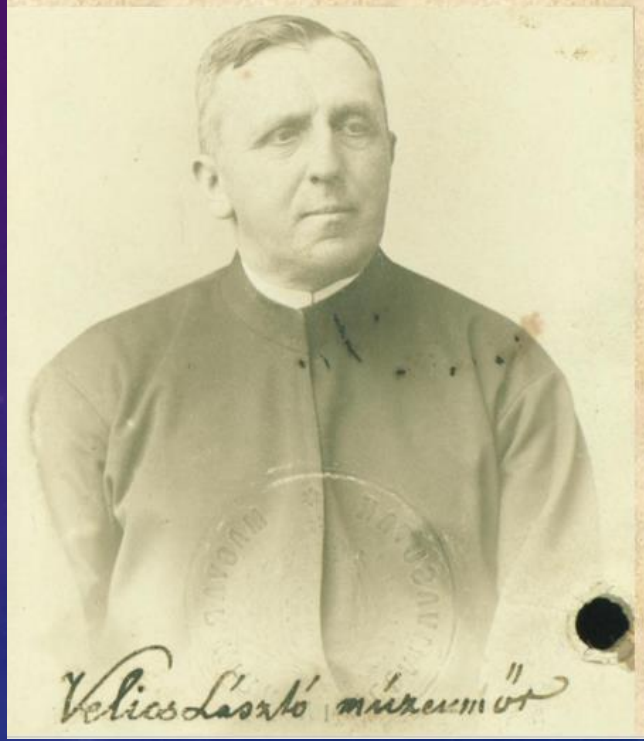
A képen: Krétai szuhar, bodorrózsa (Cistus creticus), a ladan-gyanta termőnövénye

HAYNALD ÉRSEK, MINT KERESZTAPA

Haynald érsek és a Velics fiúk neveltetése

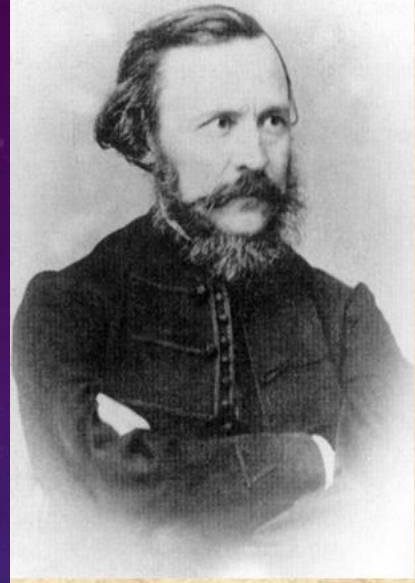
- Nyitottság, újítás, kíváncsiság jellemzi a tehetséges Velics fiúkat
- Velics László egyházművészeti ismereteivel, Velics Antal nyelvész elméleteivel hoz újat
- Velics Lajos kalandos házassága

- Kiemelt képzési szempontok és helyek: nyelvismeret, jó hírű jezsuita intézmények (Kalksburg)
- Külföldi tanulmányok, német, francia területen (Párizs)
- Művészetek szeretete: zene tanulás, művész kapcsolatok

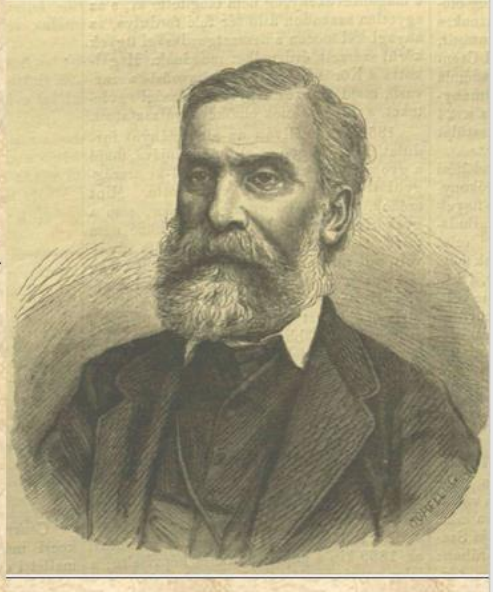
A TUDOMÁNY, MINT KAPASZKODÓ, KÖZÖS NEVEZŐ

A Haynald-életút meghatározó tényezői, tanulságai a kultúra terén

- A család, az iskola, az ifjúkori környezet meghatározó volt a kulturális érdeklődésre – a „magvetés időszaka”
- A nevelés, az iskolák nemcsak ismereteket, csírákat adtak, hanem értelmiségi magatartást, kezdeményezőkészséget
- A kultúra igényes fogyasztója és tevékeny közreműködője
- Kibontakozás: felelős közéleti gondolkodás, intézményes-közösségi erőforrások (alapítványok), kultúra-szervezés
- „Megszemélyesült” ügyek: fontos munkatársak (emberismeret), jó politikai kapcsolatok, az emberi kapcsolatok keresése a tudományokban-művészetekben…
- Nemcsak alapítások, hosszú távú gondoskodás: a működést-fenntartást szolgáló alapítványok az első világháborúig jól működnek
- Önzetlenség, nemzetben gondolkodás (nagy nemzeti gyűjtemények donátora)

Politikus kapcsolatok Eötvös, Trefort

- Haynald a közvetítő a püspökök felé a VKM miniszterek, Eötvös József és Trefort Ágoston tervei esetében
- Eötvös az erdélyi unió, a katolikus autonómia ügyében számított rá
- Trefort reggelente benéz Haynaldhoz a Nemzeti Szállóba, útban a képviselőház felé, kávézások, időnként heves viták-veszekedések…
- Trefort kifizetett váltói is megtalálhatók Haynald iratai között…

- A tudomány egyfajta „kapaszkodóvá”, szenvedéllyé vált sokak számára (amiért élni érdemes)
- A tudomány mint közös nevező felülírt sok egyéb különbséget, nehézséget (kapocs)
- A politika és közélet számos fontos alakjánál megvolt ez a közös nevező